

Kitap Değerlendirmesi: Abderrazak Halloumi, *Le Livre de l'eschiele Mahomet: Un manuel d'islamologie au XIIIe siècle* (Paris: Classiques Garnier, 2024)

Review of *Le Livre de l'eschiele Mahomet: Un manuel d'islamologie au XIIIe siècle* by Abderrazak Halloumi (Paris: Classiques Garnier, 2024)

Dr. Murat Çaylı

Centre d'études supérieures
de civilisation médiévale
(CESCM)
Fransa

Kitap Değerlendirmesi
Book Review

Geliş : 07.01.2025

Kabul : 13.03.2025

Yayın : 30.06.2025

Bu makale, iThenticate yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.

Ortaçağ Avrupa'sında eşine nadir rastlanan bir telif ve tercüme macerası üzerinden, Miraç hadisesinin kaynakları ile Hristiyan eskatolojisini kıyaslayan bu çalışma, Abderrazak Halloumi'nin 2022 yılında Poitiers Üniversitesi'nde tamamladığı doktora tezinden oluşturulmuştur. 2024 yılında, Martin Aurell'in danışmanlığını yaptığı *Histoire Culturelle* Serisi'nin 26. kitabı olarak Classiques Garnier'den yayımlanmıştır. Éric Palazzo ve Martin Aurell, yazdıkları takdimlerle hem eserin yazılma sürecini hem de literatüre katkısını değerlendirmişlerdir. Éric Palazzo, Arapça ile Fransızcaya hâkimiyeti ve İslâm teolojisi bilgisi sayesinde Abderrazak Halloumi'nin bu eseri en iyi şekilde irdeleyenlerden biri olduğunun altını çizmektedir. Eserin hazırlanmasında günümüzde ihmal edilen karşılaştırmalı tarih yönteminden faydalandığını söyleyen Palazzo, Halloumi'nin, *Livre de l'Eschiele Mahomet*'in İslâmiyet ve Hristiyanlık arasındaki kültürel alışverişte oynadığı rolü ustaca ortaya koyduğunu ifade etmektedir.¹ 8 Şubat 2025'te vefat haberini üzüntüyle öğrendiğimiz Martin Aurell'in takdimi; yazarın geçmişini, yazılış hikâyesini ve kitabın içeriğini çok iyi özetlemektedir. Fransızca öğretmenliği yapan ve bir dönem Poitiers Belediyesi'nde başkan yardımcılığı görevini üstlenen Abderrazak Halloumi'nin, Arapça ve Fransızcadaki ustalığı sayesinde kaynaklar arasındaki gidiş gelişleri muntazam bir şekilde yürüttüğünü söyleyen Aurell, onun, Hristiyanların "Öteki"nin dinini reddettikleri varsayımına bir eleştiri getirdiğine dikkat çekmektedir. Zira Bonaventura'nın tercümesi polemik veya ideolojik bir eser olma gayesiyle ortaya çıkmıştır, fakat nihayetinde bu amacından uzaklaşıp İslâmiyet hakkında oldukça doğru bilgiler veren bir eser hüviyeti kazanmıştır.

¹ Abderrazak, Halloumi, *Le Livre de l'eschiele Mahomet: Un manuel d'islamologie au XIIIe siècle* (Paris: Classiques Garnier, 2024), 15-16.

Dolayısıyla “ana hatlarıyla Müslümanların dahi reddedemeyeceği” bir hikâye olarak karşımızda durmaktadır.

XIII. yüzyılda Müslüman ve Hristiyan dünyanın hem yakın hem de bir o kadar uzak olduğunu belirten Aurell, *Livre de l'Eschiele Mahomet* gibi bir konu üzerinde hassasiyetle çalışmak isteyen araştırmacıların iki kültüre de vâkıf olması gerektiğini ve Abderrazak Halloumi'nin bu niteliklere fazlasıyla sahip olduğunu vurgulamaktadır.²

Endülüs'te büyük ilgi çektikten sonra şöhreti Batı Avrupa'da da yayılan eserin (Fr. *Livre de l'Eschiele Mahomet*, Lat. *Liber Scalae Machometi*) kelimesi kelimesine çevirisi *Muhammed'in Merdiveni*'dir. Hz. Muhammed'in en önemli mucizeleri arasında gösterilen Miraç hadisesinin, *Kitâbü'l Mirac* nüshalarından ve diğer İslâmî kaynaklardan derlenmesiyle oluşturulan Arapça eser, Ortaçağ İspanya'sında yaşayan Hristiyanlarca Kur'an-ı Kerim'den sonra Müslümanların ikinci kutsal kitabı olarak görülmüştür. Hz. Peygamberin yedi kat semayı dolaşması, Cennet ve Cehennemî ziyaret etmesi, günahların ve sevapların karşılığının ne olacağı gibi hususlar, burada yaşayan Musevi ve Hristiyan teologların ilgisini uyandırmıştır. Bu hadise XIII. yüzyılda Kastilya ve Leon Kralı X. Alfonso'nun da dikkatini çekmiş, onun emriyle Arapça nüsha Abraham Alfaquín tarafından Kastilceye çevrilmiştir. Mütercimi bilinmeyen bu Arapça nüsha ve Kastilce nüshalar günümüze ulaşmamıştır. Fakat 1260'lı yıllarda Bonaventura de Siena tarafından Fransızcaya ve Latinceye yapılan çevirileri iyi korunmuştur. Abderrazak Halloumi, kitabını Eski Fransızca nüshayı temel alarak hazırlamıştır. Bunun yanında *Kitâbü'l Mirac* nüshalarından Kur'an-ı Kerim'e, tefsir ve hadis kitaplarından eskatolojik eserlere, Kitab-ı Mukaddes'ten diğer teolojik metinlere kadar pek çok çalışmadan faydalanarak konuyu derinlemesine incelemiştir.

Eserinin küçük bir minyatürünü inşa etmeyi başardığı giriş bölümünde, XIII. yüzyıl Avrupasında Hristiyanların, İslâm ve Hz. Muhammed hakkında ne ölçüde bilgi sahibi oldukları sorusunu tartışan Abderrazak Halloumi, bu dönemde Fransızca yazılmış iki esere odaklanarak İslâmiyet ve peygamber algısındaki değişime dikkat çekmektedir. Fransızca yazılmış ilk eser, 1258 yılında Alexandre du Pont'un kaleminden çıkan *Le Roman de Mahon*'dur. Hayal ürünü betimlemelerle dolu olan bu eser, erken dönem Latince metinlerini referans aldığı için İslâm karşıtı bir kurgudur. İkincisi ise 1264'te Bonaventura de Siena tarafından Kastilce nüshasından Fransızcaya çevrilen *Livre de l'Eschiele Mahomet*'dir. Bu eser İslâm kaynaklarının, yani *Kitâbü'l Mirac* nüshalarının ve Miraç'la ilgili diğer çalışmaların doğrudan çevirisi olduğu için ilkinе kıyasla daha makuldür. Ayrıca asılsız anlatılarla dolu bir Hz. Muhammed biyografisinden ziyade, Miraç hadisesine ve İslâmiyet'in diğer konularına odaklanmaktadır.³

1919 yılında Miguel Asín Palacios, *La escatologia Musulmana en la Divina Comedia* adlı eserinde Dante'nin İlahi Komedyayı İsrâ ve Miraç temalı İslâm eserlerinden etkilenerek oluşturduğunu iddia etmiş, bu iddiası Avrupada büyük yankı bulmuştur. Dante Alighieri ve eserleri üzerine çalışanlar onun Arapça bilmediğini ileri sürerek bu tür metinleri okuma şansının olmadığını belirtmişlerdir. Fakat Miguel Asín Palacios, Miraç hadisesini anlatan kitapların Latinceye ve diğer yerel dillere çevrildiğini ifade ederek bu iddiaları çürütmüştür. *Livre de l'Eschiele Mahomet* ve diğer Latince nüshaların bulunması ve yayımlanması onu haklı çıkaran

² Halloumi, *Le Livre de l'eschiele Mahomet*, 17-19.

³ Halloumi, *Le Livre de l'eschiele Mahomet*, 21-25.

önemli gelişmelerdi. Zira İsrâ ve Miraç hadiseleri 1260'lı yıllarda yapılan çevirilerle Avrupâda bilinir hâle gelmişti.⁴ Bu tür tarihî tartışmalara ayrıntılı olarak yer veren Halloumi, kitabın içeriğine ve diğer eserlerle temasına odaklandığı için konu dışına çıkmamaya özen göstermiştir. Yine de bu noktada Asín Palacios gibi 13. yüzyıl tarih yazımında, İspanya yahut Endülüs özelinde iddia edildiği gibi bir zulüm dönemi olarak değil de, literatürde *convivencia* olarak tasvir edilen *bir arada yaşama tecrübesine* dikkat çekme gayreti olduğu söylenebilir.

Livre de l'Eschiele Mahomet'in el yazması nüshalarının ve Fransızca çevirilerinin incelendiği birinci bölümde, Arapça yazılmış Miraç literatürü hakkında bilgi verilmektedir. el-Buhârî ve Ebû Müslim'in naklettiği hadislerden, Abdülkerim el-Kuşeyrî'nin *Kitâbü'l-Mî'râc*'ından, İbn'ül Arabî, es-Suyutî ve İbn'ül Abbas'ın eserlerinden sıklıkla yararlanan Abderrazak Halloumi, kullandığı bazı bölümlerin Fransızca çevirilerini kitabının ekler kısmında sunarak okuyucunun işini kolaylaştırmayı amaçlamıştır. *Kitâbü'l-Mî'râc*'ın "Bilgili" olarak anılan Kral X. Alfonso'nun emriyle Kastilceye çevrilme serüvenine de değinen yazar, bunun akademide tartışılan iki muhtemel sebebi hakkında bilgi verir. Birinci sebep Reconquista sonucunda sayısı gittikçe artan Müslüman tebaaya hükmeden kralın İslâm'ı yakından tanıma arzusudur. Çünkü Kur'an-ı Kerim'den sonra en önemli İslâmî metin olarak görülen eserin bilinmesi gerekmektedir. İkincisi ise İslâmiyet ve Hristiyanlık arasındaki tartışmayı alevlendirecek bir girişimle Reconquista hareketini beslemektir. Buradaki hedef, Müslümanların savunduğu argümanları bilerek teolojik savaşta da bir adım öne geçmektir.⁵

Eserin ikinci bölümü *Livre de l'Eschiele Mahomet*'in içeriğine ayrılmıştır. İlk kısımda semavi dinlerdeki "vahiy" algısı üzerinde duran Abderrazak Halloumi, Ortaçağ teologlarının düşünceleri ve modern yorumcular üzerinden Miraç'ın Musevi veya Hristiyan metinlerinden etkilenip etkilenmediği meselesini tartışmaktadır.⁶ İlerleyen sayfalar Miraç yolculuğunda Hz. Muhammed'e eşlik eden ve Fransızca çeviride adı yüz doksan dört defa zikredilen baş melek Cebrail üzerinedir. İslâm'da vahiy getiren melek olarak özel bir yere sahip olan ve Miraç'ta da önemli görev üstlenen Cebrail; Allah'ın gönderdiği rehber, Hz. Muhammed'in yoldaşı, koruyucu rolü, yardımcıları gibi başlıklar altında incelenir.⁷ İkinci kısımda Hz. Peygamberin bineği "Burak", Mekke'den Kudüs'e seyahati, yedi kat semayı dolaşması gibi konular Kur'an-ı Kerim, *Kitâbü'l-Mî'râc* literatürü, hadisler ve Kitab-ı Mukaddes'teki ifadelerle karşılaştırılarak işlenmektedir. Tüm bu bölümlerde, hedef okuyucu kitlesi Hristiyan olduğu için İslâm'a ve dinî kavramlara ilişkin daha açıklayıcı bilgiler verildiği görülmektedir.

Kitabın en hacimli yeri olan üçüncü bölüm, ahiret hayatı ve eskatolojik öğelere ayrılmıştır. İlk kısımda ölüm ve mahşer, ikinci kısımda Cennet, üçüncü kısımda ise Cehennem konuları incelenmektedir. Ortaçağ Hristiyan teologlarının Miraç olayına eskatolojik açıdan da yaklaşıtlarının üzerinde duran Abderrazak Halloumi, *Livre de l'Eschiele Mahomet* çevirmenlerinin, İslâm'daki ölüm, kıyamet, Cennet ve Cehennem algısını da esere eklediklerini ifade eder. Bu özelliğiyle eser bir *Kitâbü'l-Mî'râc* çevirisinden ziyade, Hristiyanlara İslâmiyet

⁴ Mahmut H. Şakiroğlu, "Asín Palacios, Miguel Don Miguel Asín y Palacios (1871-1944)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3:480.

⁵ Halloumi, *Le Livre de l'Eschiele Mahomet*, 87-103.

⁶ Halloumi, *Le Livre de l'Eschiele Mahomet*, 119-124.

⁷ Halloumi, *Le Livre de l'Eschiele Mahomet*, 124-137.

hakkında daha fazla bilgi vermeyi amaçlayan bir derlemedir.⁸ Bu bölümde ölüm, kader, mahşer günü gibi konuları *Livre de l'Eschiele Mahomet* üzerinden ele alan yazar, verilen bilgileri Kur'an-ı Kerim ve hadislerle kıyaslayarak metnin doğruluğunu tespit etmeye ve çevirmenlerin yararlandıkları kaynakları tahmin etmeye de çalışmıştır. Çeviride Sırât'ın "kıldan ince kılıçtan keskin" şeklinde tasvir edilmesi meselesinin Ahmed b. Hanbel, Gazzâlî gibi âlimlerin eserleriyle kıyaslanması bu duruma iyi bir örnektir.

Sonuç bölümünde, Bonaventura de Siena'nın önsözünde belirttiği üzere *Livre de l'Eschiele Mahomet*'in İslâm'ı ve Hz. Muhammed'i daha iyi tanımak ve Müslümanların yalanlarını çürütüp Hristiyanların ihtida etmesinin önüne geçmek amacıyla oluşturulduğu belirtilir.⁹ Buna rağmen eserin İslâmiyet'i düşman olarak sunmadığını söyleyen Abderrazak Halloumi, o dönemde yazılıp çizilenlere kıyasla oldukça nesnel bir yol izleyen ilk çalışma olduğu tespitini yapar.¹⁰ Bu durum Batı Hristiyanlığının İslâmiyet'e bakışının değişmeye başladığı zaman dilimi olan XIII. yüzyıl sonlarına tekabül etmektedir. Kitabın son kısımları ise Ebû Müslim'in aktardığı Miraç'la ilgili hadislerin, İbn Hişam'ın es-Siretü'n-Nebeviyye'sinden ilgili bölümlerin, Ebû Hüreyre'nin rivayetinin, Abdülkerîm el-Kuşeyrî'nin *Kitâbü'l-Mi'râc*'ında yer alan rivayetlerin vb. Miraç hadisesine ilişkin kaynakların Fransızca çevirilerine ayrılmıştır.

Abderrazak Halloumi, ana dilinin Arapça olması hasebiyle Miraç hadisesini aktaran kaynakları kullanabilmesi ve Fransızcaya hâkimiyetiyle *Livre de l'Eschiele Mahomet* adlı eserden layıkıyla yararlanabilmesi sayesinde bu çok yönlü çalışmaya imza atabilmiştir. Fransız okuyucu için yazılan eser İslâm'la ilgili konular hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Fakat yazarın bu yöntemi kitabı okumayı zorlaştıran bir engel teşkil etmemekte, aksine meselelerin Müslüman okuyucu tarafından da daha iyi anlaşılabilmesini sağlamaktadır. XIII. yüzyılda tercüme edilme serüveninden XX. yüzyıldaki ateşli tartışmalara kadar *Livre de l'Eschiele Mahomet*'in hikâyesini maharetle özetleyen, bunun dışında eserin içeriğini İslâm ve Hristiyan kaynaklarıyla karşılaştırarak irdeleyen Halloumi, okuyucunun pek çok konuda bilgi edinebileceği bir işe imza atmıştır. Tüm bu özellikleri hasebiyle eserin, terminolojiye hâkim bir çevirmen tarafından Türkçeye kazandırılması yararlı olacak ve Miraç literatüründe yeni tartışma alanları açacaktır.

Destek

Araştırmacı TÜBİTAK 2219-Yurt Dışı Doktora Sonrası Araştırma Burs Programı kapsamında desteklenmektedir.

Kaynakça

- Halloumi, Abderrazak. *Le Livre de l'eschiele Mahomet: Un manuel d'islamologie au XIIIe siècle*. Paris: Classiques Garnier, 2024.
- Şakiroğlu, Mahmut H. "Asin Palacios, Miguel Don Miguel Asin y Palacios (1871-1944)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1991, 3:480-482.

⁸ Halloumi, *Le Livre de l'eschiele Mahomet*, 265-266.

⁹ Halloumi, *Le Livre de l'eschiele Mahomet*, 449.

¹⁰ Halloumi, *Le Livre de l'eschiele Mahomet*, 455.